

Bronisław Siemieniecki
Uniwersytet M. Kopernika w Toruniu

Koncepcja samouctwa Kazimierza Wenty a technologia informacyjna

Kształcenie dorosłych jest jednym z fundamentów istnienia społeczeństwa wiedzy. To z pozoru banalne stwierdzenie ma głęboki sens jeżeli rozpatrujemy je w kontekście zmian społecznych i skutków cywilizacyjnych, jakie owe zmiany powodują. Zjawiska te szczególnie uwidaczniają się przy ocenie roli i miejsca mediów w społeczeństwie informacyjnym. Podstawowym problemem występującym w tym obszarze jest samokształcenie. W literaturze polskiej na szczególną uwagę zasługują rozważania prezentowane przez Kazimierza Wentę, ujęte m.in. w książce *Samouctwo informacyjne młodych nauczycieli akademickich*. Ze względu na znaczenie wspomnianej publikacji dla współczesnej edukacji dorosłych wymaga ona szerszego zaprezentowania.

Profesor Kazimierz Wenta podjął się trudnego zadania ukazania roli samouctwa w dobie powszechnego wykorzystania komputerów w przyswajaniu wiedzy i umiejętności. Ponieważ droga do samouctwa prowadzi poprzez samokształcenie, dlatego samouctwo z nim lub jego część utożsamiano. Podjęcie przez Kazimierza Wentę problemu samouctwa porządkuje szereg poglądów i stanowisk, będących ważnym wkładem dla stworzenia podstaw teoretycznych kształcenia dorosłych. Przeprowadzone badania nad samouctwem wśród nauczycieli pozwalają ukazać rozległość i wielokontekstowość zjawiska samouctwa wśród ludzi dorosłych. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na umiejscowienie poruszanych problemów w kontekście kształcenia nauczycieli z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjnych.

Autor wspomnianej książki ukazuje zawartość problemów występujących na styku przyswajania wiedzy, umiejętności informatycznych i kształcenia. Przeanalizował on fazy rozwoju i dojrzewania człowieka dorosłego aż do samouctwa informacyjnego. Ukazał szereg zjawisk dotychczas pomijanych przez badaczy, np. edukacja humanistyczna a samouctwo informacyjne. Kiedy w 1994 roku po raz pierwszy zaprezentowane zostały problemy humanistycznego wykorzystania komputerów w edukacji (B. Siemieniecki 1994) wydawało się, że w sposób naturalny będą one w kolejnych latach główną osią dyskusji. Tymczasem okazało się, że tylko nieliczni badacze, m.in. Stanisław Juszczak, Maria Kozielska, Janusz Morbitzer, Maciej Tanaś, Władysław P. Zaczynski, dotykali różnych aspektów humanistycznego kształcenia informacyjnego. Brak szerszej dyskusji wytworzył istotną dysproporcję pomiędzy narzędziowym wykorzystaniem komputerów a wymiarem humanistycznym. Kilkakrotnie zwracałem uwagę na ten fakt w swoich publikacjach, m.in. w: *Komputery w edukacji. Podstawowe problemy technologii informacyjnej* (1997), czy *Technologia informacyjna w polskiej edukacji. Stan i zadania* (2003). Obecnie coraz wyraźniej widzimy potrzebę podjęcia wielopoziomowej dyskusji nad stworzeniem przedmiotu szkolnego, który łączyłby edukację informatyczną z edukacją medialną i czytelnictwem oraz wykorzystaniem komputerów w kształceniu, doksztalceniu i samokształceniu dorosłych. Dlatego monografia „Samouctwo informacyjne młodych nauczycieli” stanowi tak ważne ogniwo w łańcuchu dyskusji nad problemami edukacji dorosłych w świecie postmodernistycznym.

Niewielki zakres dyskusji nad humanistycznym wykorzystaniem komputerów przez człowieka prowadzi do pominięcia odniesień kulturowych, co skutkuje uzyskaniem połowicznych efektów w kształceniu. Zjawisko to dostrzegł Kazimierz Wenta w cytowanej książce o samouctwie. Liczne badania w obszarze kognitywistyki (B. Siemieniecki 1998, B. Siemieniecki 2004, B. Siemieniecki 2007) wskazują, że pominięcie kultury uniemożliwia zrozumienie istoty uczenia się człowieka a także jego funkcjonowania w skomputeryzowanym świecie przez całe życie. Wpływa także na trudności w ocenie mechanizmu oddziaływania kultury medialnej na zachowania człowieka. Problem ten został przedstawiony w kilku publikacjach, m.in. w książce Janusza Gajdy (2002) oraz w książce *Manipulacja – Media – Edukacja* pod red. Bronisława Siemienieckiego.

Warto też podkreślić uwagi wymienianego powyżej Janusza Gajdy na temat związku mediów z kształtowaniem się tożsamości kultury na-

rodowej a także zrozumienia innych kultur, co ma szczególne znaczenie w świecie globalnym. Niewątpliwie jest to niezwykle ważny problem dla edukacji dorosłych.

We współczesnym świecie wzrasta ranga samouctwa informacyjnego nie tylko ze względu na powszechność stosowania technologii informacyjnej. Mamy tu także do czynienia z wymiarem znacznie szerszym. Człowiek współczesny otoczony mediami, które dostarczają mu ogromnej ilości informacji, staje przed koniecznością ciągłego ich wybierania. Umiejętność selekcji informacji odgrywa zatem znaczącą rolę w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego. Z jednej strony samouctwo poszerza ramy wolności intelektualnej, z drugiej sprzyja manipulacji, szczególnie wówczas, gdy wiedza i doświadczenie będące podwalinami samodzielnego myślenia są płytkie i wyrywkowe. Ma to miejsce także wówczas, gdy człowiek posiada wiedzę, a nie potrafi jej wykorzystać w operacjach intelektualnych. Problem ten dostrzegali już starożytni myśliciele przy analizie wpływu nowych mediów na człowieka. Dobrym przykładem jest tu dyskurs króla Egiptu Tamuza z bogiem Teutem, wynalazcą liter, opisany przez Platona w *Faidrosie*. Oto krótki cytat ujmujący prezentowany problem:

„Królu, ta nauka uczyni Egipcjan mądrzejszymi, sprawniejszymi w pamiętaniu; wynalazek ten jest lekarstwem na pamięć i mądrość.”

Na to odpowiedział król Tamuz:

„Uczniom swoim dasz tylko pozór mądrości, a nie mądrość prawdziwą. Posiędą bowiem wielkie odczytanie bez nauki i będzie im się zdawało, że wiele umieją, a po większej części nie będą umieli nic i tylko obcować z nimi będzie trudno; to będą mędrcy z pozoru, a nie ludzie mądrzy naprawdę”.

(Platon 1999)

Z dyskursu Tamuza z Teutem wynika kilka wniosków, które mają kapitalne znaczenie dla analizy wpływu mediów na cywilizację (por. red. B. Siemieniecki, 2007). Jednym z najważniejszych jest także ten sformułowany przez Neila Postmana (1995, ss. 24-26), mówi on, że posługiwanie się nową technologią nie oznacza automatycznie osiągnięcia stanu mądrości. Nabywanie biegłości w obsłudze sprzętu czy oprogramowania nie oznacza nic poza tym, co nazywamy umiejętnościami narzędziowymi. Do takiego stanowiska nawiązuje Kazimierz Wenta w teoretycznych podstawach samouctwa. Zwraca on uwagę na złożoność problemu kształtowania kompetencji informacyjnych. Podkreśla znaczenie wartości humanistycznych w procesie uczenia się obsługi nowoczesnych technologii.

Neil Postman kontynuując swoje wywody na temat wpływu nowych technologii na cywilizację wskazał także, że sami twórcy mają zwykle spore ograniczenia w postrzeganiu skutków, jakie ich wynalazki przynoszą człowiekowi. Dlatego tych, którzy wynajdują nowe technologie, nie można traktować jako proroków godnych zaufania. Jeszcze w latach sześćdziesiątych twórcom sztucznej inteligencji oraz technologii kształcenia wydawał się bliski moment zautomatyzowania procesu kształcenia, tak aby maszyny zastąpiły nauczyciela w procesie nauczania – uczenia się. Dziś wiemy, jak płonne były to nadzieje. Badania nad maszynami dydaktycznymi i sztucznymi systemami inteligentnymi uczącymi poddane zostały krytyce. Zaowocowały jednak szeregiem nowych kierunków badawczych, m.in. w zakresie: neuronauki, neurodydaktyki, socjo-kulturo-biologicznych. Teoria memów w kulturze jest przykładem poszukiwań teoretyków w zakresie uchwycenia zjawisk kulturowych w ramy algorytmiczne, co zbliżyłoby nauki ścisłe do humanistyki. W ramach memetyki udało się wprawdzie wyjaśnić szereg procesów oraz określić ich rangę, np. rolę naśladownictwa dla rozwoju człowieka, jednak dalecy jesteśmy od znalezienia rozwiązań ostatecznych. Dyskurs nad mózgiem potraktowanym jako maszyna memowa ma szersze uwarunkowania. Postman zauważa, że nowe technologie współzawodniczą ze starymi o panowanie m.in. w sprawach światopoglądowych, ale też gdy idzie o skupienie na sobie uwagi, prestiż czy pieniądze. Ta zjawiska znajdują swoje odbicie w analizach przeprowadzonych przez Kazimierza Wentę. Zauważył on, że istotą samouctwa informacyjnego nie jest nauczanie się obsługiwanie narzędzi informatycznych, ale wspieranie wszechstronnego rozwoju osobowości użytkownika. Idea ta nawiązuje do koncepcji potraktowania komputerów jako „rozszerzenia umysłu” (B. Siemieniecki 1997). Problem wpływu technologii na osobowość jest obecnie jednym ze słabo zbadanych obszarów. Dlatego podjęcie tego problemu w kontekście edukacji dorosłych należy uznać za niezwykle cenne.

W trakcie rozważań nad oddziaływaniem technologii na osobowość warto zwrócić uwagę na zróżnicowanie wpływu, jaki mają narzędzia informatyczne na „rozszerzanie umysłu”. Badania prowadzone przez Davida Jonassena nad „narzędziami intelektualnymi” wskazują, że tylko pewna część oprogramowania może nosić takie miano. Przyjął on model przypominający guilfordowską trójwymiarową strukturę umysłu (por. B. Siemieniecki 1997, s. 86), która określa obszar narzędzi poznawczych ograniczony trzema zmiennymi:

- aktywność – zaangażowanie,
- generowanie – tworzenie,
- student – kontrola.

Przyjęcie przez Kazimierza Wentę stanowiska zbieżnego z modelem Davida Jonassena oraz koncepcją Bronisława Siemienieckiego otworzyło nowy rozdział badań nad samouctwem informacyjnym oraz samokształceniem. Podjęcie problemu wpływu technologii na wszechstronny rozwój osobowości zapoczątkowuje także nowy etap dyskusji o roli i miejscu nowoczesnych technik nauczania w edukacji permanentnej.

Mówiąc o wykorzystaniu technologii informacyjnej w procesie samouctwa należy dokonać istotnego rozróżnienia, czy chodzi nam o uczenie się z pomocą narzędzi poznawczych, szerzej, komputera, czy też o uczenie się o tych narzędziach.

Uczenie się o komputerach zawiera w sobie ogromny obszar wiedzy, począwszy od budowy i działania tych narzędzi, a skończywszy na społecznych, ekonomicznych i antropologicznych analizach ich zastosowań i wpływie na nasze życie, pracę i wypoczynek. W tym obszarze samouctwa narzędzia poznawcze występują jako przedmiot nauczania. Innymi słowy, komputer i skutki, jakie powoduje, są treścią i przedmiotem uczenia się. Należy tu zaznaczyć, że w początkowej fazie uczenia się podstawowym problemem, którego doświadcza uczący się, jest nabycie niezbędnej wprawy w zakresie podstawowej obsługi komputera. O poziomie kompetencji w tym zakresie decyduje ilość czasu spędzonego przy praktycznej obsłudze komputera. Wymaga to pewnej wiedzy podstawowej o sprzęcie (hardware) oraz oprogramowaniu (software). W trakcie samodzielnego zdobywania wiedzy i umiejętności z zakresu alfabetyzacji komputerowej mogą być przydatne samouczki prowadzące użytkownika przez poszczególne obszary obsługi. Przykładem może być samouczek dołączony do książki *MicroGrafx krok po kroku* (B. Siemieniecki, W. Lewandowski 1998), który pozwalał na samodzielne opanowanie umiejętności obsługi programów graficznych i prezentacyjnych.

W teorii samouctwa informacyjnego Kazimierza Wenty znajdujemy kilka wątków ważnych dla działań metodycznych w kształceniu dorosłych. Są one śmiałą próbą wyjścia z tradycyjnego ujmowania edukacji dorosłych. Propozycje zaproponowane przez wspomnianego badacza wynikają z jednej strony z dużego doświadczenia praktycznego, z drugiej, są efektem przeprowadzonych przez niego licznych eksperymentów nad samouctwem informacyjnym.

Specyfika relacji występujących pomiędzy człowiekiem a wykorzystywanym przez niego komputerem ma charakter jednostronny. To człowiek programuje czynności maszyny, nawet jeżeli jest ona oparta na technologii sztucznych sieci neuronalnych. Dlatego teoria samouctwa informacyjnego podejmuje szereg problemów natury praktycznej. Warto wspomnieć chociażby problem wykonywania przez komputer także błędnych poleceń użytkownika. Program opierając się na algorytmicznej instrukcji nie jest w stanie uwzględnić wszystkich sytuacji, z jakimi spotka się użytkownik. Dlatego tak ważne są zasady kształcenia z wykorzystaniem komputera zaproponowane przez Kazimierza Wentę. Są one płaszczyzną nowego obszaru dyskusji nad dialogiem człowiek – komputer.

Innym przykładem praktycznych odniesień teorii samouctwa jest problem wpływu parametrów komputera i jego oprogramowania na podejmowane przez użytkownika decyzje. Uczący się dysponując komputerem o małych możliwościach musi poczynić większy wysiłek intelektualny aniżeli osoba posiadająca sprzęt i oprogramowanie najnowszej generacji. Jednocześnie dysponując nowoczesnym oprogramowaniem mamy szersze możliwości pogłębionego widzenia problemów, jakie możemy rozwiązać. Pojawia się tu również szereg obszarów natury dydaktycznej, które zostały przedstawione w wielu publikacjach Kazimierza Wenty, m.in. w książkach: *Wprowadzenie do metodyki nauczania elementów informatyki w szkole*. *Podstawy teoretyczne z dydaktyki w informatyce stosowanej* (Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego. Szczecin 1997) oraz *Metodyka stosowania technik komputerowych w edukacji szkolnej* („Pedagogium”, Wyd. OR TWP w Szczecinie, Szczecin 1999), a także licznych artykułach.

Reasumując, teoria samouctwa Kazimierza Wenty ma charakter wielowątkowy, co wskazuje na jej rozwojowy charakter. Współcześnie jest to jedna z nielicznych prób teoretycznego ujęcia problemu edukacji dorosłych w warunkach społeczeństwa informacyjnego. Należy oczekiwać, że w najbliższych latach będzie to jeden z najważniejszych obszarów dyskusji nad samokształceniem dorosłych.

Bibliografia

- Gajda J., (2002) Media w edukacji, Kraków.
 Platon, (1999) Faidros. Tłum. L. Regner, Wyd. PWN, Warszawa.
 Postmana N., (1995) Technopol. Triumf techniki nad kulturą, przeł. A. Tanańska-Dulęba, PIW, Warszawa.

- Siemieniecki B., (1997) Komputer w szkole. Podstawowe problemy technologii informacyjnej, Multimedialna Biblioteka Pedagogiczna, Wydaw. A. Marszałek, Toruń.
- Siemieniecki B., (1998) Kognitywistyka a media. Obszary cywilizacyjnych zagrożeń i możliwości, [w:] Kognitywistyka i Media w Edukacji, t.I, nr 1.
- Siemieniecki B., (2003) Technologia informacyjna w polskiej edukacji. Stan i zadania, Multimedialna Biblioteka Pedagogiczna, Wydaw. A. Marszałek, Toruń.
- Siemieniecki B., (2004) Kognitywistyka a edukacja medialna, [w:] red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki, Współczesna technologia informacyjna i edukacja medialna.
- Siemieniecki B., (2007) Pedagogika medialna, PWN, Warszawa.
- Siemieniecki B., Lewandowski W., (1998) MicroGrafx krok po kroku, Multimedialna Biblioteka Pedagogiczna, Wydaw. A. Marszałek, Toruń.
- Wenta K., (2002) Samouctwo informacyjne młodych nauczycieli akademickich, Multimedialna Biblioteka Pedagogiczna, Wydaw. A. Marszałek, Toruń.
- Wenta K., (1997) Wprowadzenie do metodyki nauczania elementów informatyki w szkole. Podstawy teoretyczne dydaktyki w informatyce stosowanej, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Wenta K., (1999) Metodyka stosowania technik komputerowych w edukacji szkolnej, „Pedagogium”, Wyd. OR. TWP w Szczecinie, Szczecin.